

УДК 338.431

Мартиненко В.П.*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Кушик І.Л.***студентка магістратури
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

MANAGEMENT OF PROFITABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті головна увага зосереджена на управлінні рентабельністю сільськогосподарського підприємства. Рентабельність, як і прибуток, є якісним показником, який характеризує ефективність діяльності підприємства, його фінансовий стан і можливості подальшого розвитку. Управління рентабельністю має на меті мінімізацію витрат виробництва і збільшення прибутку, підтримання сталих темпів зростання економічного потенціалу підприємства, забезпечення максимізації ринкової вартості суб'єкта господарювання, зменшення фінансових невдач і запобігання банкрутству. У статті наведено низку особливостей, які характерні для сільськогосподарських підприємств, таких як сезонність виробництва, ґрунтово-кліматичні умови, складний процес управління виробництва та інші. Розглянуто види показників рентабельності та фактори впливу на прибуток сільськогосподарських підприємств. Досліджено рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в динаміці за 2013–2015 рр. та запропоновані заходи щодо підвищення ефективності управління рентабельністю підприємств аграрного сектору.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, рентабельність, прибутковість, управління, процес формування прибутку.

АННОТАЦИЯ

В статье основное внимание сосредоточено на управлении рентабельностью сельскохозяйственного предприятия. Рентабельность, как и прибыль, является качественным показателем, характеризующим эффективность деятельности предприятия, его финансовое состояние и возможности дальнейшего развития. Управление рентабельностью имеет целью минимизацию издержек производства и увеличение прибыли, поддержание постоянных темпов роста экономического потенциала предприятия, обеспечение максимизации рыночной стоимости предприятия, уменьшение финансовых неудач и предотвращение банкротства. В статье приведен ряд особенностей, характерных для сельскохозяйственных предприятий, таких как сезонность производства, почвенно-климатические условия, сложный процесс управления производством и другие. Рассмотрены виды показателей рентабельности и факторы влияния на прибыль сельскохозяйственных предприятий. Исследован уровень рентабельности производства основных видов сельскохозяйственной продукции в динамике за 2013–2015 гг. и предложены меры по повышению эффективности управления рентабельностью предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, рентабельность, прибыльность, управление, процесс формирования прибыли.

ANNOTATION

In this article we focus on managing the profitability of agricultural enterprises. Profitability, as profits qualitative indicators characterizing the effectiveness of the company, its financial position and opportunities for further development. Profitability manage-

ment aims to minimize production costs and thus increase profits, maintaining sustainable growth rates of economic potential of the company, providing value-maximizing entity, reducing financial failures and prevent bankruptcy. In scientific work are a number of features that are characteristic of agricultural enterprises, such as seasonality of production, soil and climatic conditions, sophisticated production process management and others. Species considered indicators of profitability and impacts on farm income. The article examined the profitability of major agricultural products in dynamics for 2013 – 2015 rr. And proposed measures to improve the efficiency of Management profitability of the agricultural sector.

Key words: agricultural enterprise, profitability, profitability management, the formation of profit.

Постановка проблеми. Функціонування сільськогосподарських підприємств у нестійкому ринковому середовищі зумовлює проблему їх адаптації до мінливих умов та підвищення конкурентоспроможності. Ця проблема може бути вирішена за наявності ефективного управління рентабельністю підприємства, яка дає найбільш точну оцінку функціонування суб'єкта господарювання. Оскільки рентабельність відображає рівень прибутковості підприємства у відносному виразі, то завдання управління нею мають бути спрямовані передусім на показники прибутку, адже прибуток є важливою і головною рушійною силою економіки ринкового типу, основним спонукальним мотивом діяльності підприємств в умовах ринкової економіки, певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Вважається, що прибуток є узагальнювальним показником діяльності підприємства.

Велике значення для розвитку економіки країни має прибуток сільськогосподарських підприємств, який виконує роль джерела їх розвитку на основі реінвестування, задоволення соціальних потреб суспільства, і передусім у контексті забезпечення робочих місць для сільського населення, є запорукою стабільної діяльності суб'єктів господарювання. Крім того, наявність прибутку у підприємств аграрного сектору дає їм змогу систематично наповнювати ринок вітчизняною сільськогосподарською продукцією, що підвищує продовольчу незалежність держави.

Варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку економіки України велика кількість підприємств є неприбутковими або ж малоприбутковими, особливо в аграрному секторі економіки, що є наслідком післякризової ситуації в країні. Високі ціни на закупівлю сировини та комплектуючих, інфляція, невисока купівельна спроможність населення, нестабільність податкового законодавства та інші фактори суттєво впливають на зменшення розміру прибутку сучасного підприємства. Тому проблема підвищення прибутку та рентабельності є актуальною в сучасних умовах для підприємств усіх галузей народного господарства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження прибутковості та рентабельності присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, значний внесок зробили С.Ф. Покропивний [1], Л.А. Лахтіонова [2], М.В. Бець [3], М.Д. Білик [4], О.В. Павловська [5] та інші. Однак, незважаючи на значні досягнення у теорії зростання прибутковості та рентабельності, питання щодо підвищення ефективності управління рентабельністю саме сільськогосподарських підприємств досліджені і висвітлені недостатньо.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах господарювання роль прибутку значно зростає, адже він є не лише стимулом ефективної діяльності підприємства, а і джерелом подальшого розвитку. Ефективне управління прибутком базується на всебічному аналізі його динаміки, структури, джерел надходження та напрямів розподілу, а також передбачає всебічний аналіз факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що можуть мати суттєвий вплив на процес формування прибутковості суб'єктів господарювання.

Основними завданнями управління прибутком є прогнозування та планування оптимального розміру прибутку для здійснення ефективної господарської діяльності. Виявлення впливу суб'єктивних та об'єктивних факторів на фінансові результати дає змогу управляти ризиками, які виникають у процесі пошуку та використання резервів збільшення суми прибутку та рентабельності для забезпечення сталого розвитку підприємства, а також підвищення ефективності його діяльності. Основу механізму управління прибутком на підприємстві становлять системи та методи його планування.

Серед якісних показників, що характеризують не лише фінансову стабільність суб'єкта господарювання, а і його можливості розвитку в майбутньому, найважливішими є наявність відповідного рівня прибутку та висока рентабельність. Ці категорії є взаємопов'язаними, оскільки підвищення рентабельності відобра-

жає зростання абсолютної величини прибутку, який одержало підприємство у звітному періоді щодо попередніх.

Доречно зазначити, що прибуток є абсолютним виразником результатів діяльності суб'єкта господарювання та свідчить про ефективність здійснення ним господарської діяльності, репрезентує її успішність та потенційні можливості до нарощення обсягів діяльності.

Рентабельність відображає відносну ефективність здійснення господарської діяльності та є відношенням абсолютної величини прибутку до витрат, понесених для його отримання. З огляду на це рентабельність виробництва можна вважати найбільш ефективним показником, величина та тенденції зміни якого дають змогу виявити економічну ефективність функціонування як підприємства загалом, так і окремих напрямів його роботи, визначити рентабельність продукції, активів тощо.

Управління прибутковістю, а особливо таким її складником, як рентабельність, для сільськогосподарських підприємств передбачає врахування певних особливостей, що характеризують як виробничий процес, так і ступінь впливу на нього різних факторів, що приводять до зміни величини прибутку.

Найхарактернішою рисою підприємств аграрного сектору є високий ступінь ризику їхньої діяльності, який спричинено впливом на виробничий процес різного роду природних факторів. Поряд із цим кліматичні закони є чинниками, вплив яких на сільськогосподарське виробництво, а отже, і на величину прибутку та рентабельність неможливо нівелювати. Сезонність сільськогосподарського виробництва означає нерівномірне надходження продукції, залучення трудових ресурсів і, як наслідок, нерівномірне зростання витрат, низьку оборотність та нерегулярні надходження коштів від реалізації продукції протягом року. Відповідно до цього інвестиційна привабливість аграрної галузі порівняно з іншими галузями народного господарства є нижчою, має місце складність залучення кредитних коштів. Це спричинено тривалістю виробничого циклу та складністю управління сільськогосподарським виробництвом [6]. З урахуванням вищезазначеного можна виділити такі особливості формування прибутку сільськогосподарських підприємств:

1) вища ймовірність неотримання прибутку в результаті обставин, що не залежать від підприємства (епідемія, навала сарани, посуха, ураган);

2) частину прибутку спрямовують на придбання та утримання дорогих основних засобів;

3) формування прибутку відбувається залежно від періоду закінчення виробничого процесу, оскільки він не збігається з календарним роком;

4) за частиною продукції не формуються фінансові результати, бо вона надходить до вну-

трішнього обороту, тобто спрямовується на внутрішньогосподарське споживання;

5) застосовується різний порядок формування і розподілу прибутку, оскільки передбачено особливі організаційно-правові форми аграрних підприємств;

6) значний вплив на процес формування прибутку мають природно-кліматичні фактори (сезонність виробництва) [7].

Не менш важливим завданням, яке постає перед підприємствами аграрного сектору, є визначення системи розподілу прибутку. Вона має певну послідовність. На першому етапі після отримання валового доходу підприємство має сплатити всі податки, збори та обов'язкові платежі до державного бюджету. Далі йде повернення боргів та сплата відсотків за надані кредити. Подальшим кроком є здійснення виплат працівникам і керівництву. Кошти, що залишилися, зазначаються в балансі як нерозподілений прибуток, який на розсуд власників може бути віднесений до резервного фонду або ж витрачений на інвестиційні потреби.

Для точнішої оцінки результатів господарської діяльності використовують не лише абсолютні показники прибутків, а й відносні у розрахунку на одиницю ресурсів, тобто показники рентабельності. Ці показники розраховуються з метою вивчення економічних результатів роботи сільськогосподарських підприємств. Найбільше поширення мають коефіцієнти рентабельності, наведені в табл. 1.

Джерелом інформації для аналізу рентабельності підприємства є форми фінансової звітності, такі як Форма № 1 «Баланс підприємства»; Форма № 2 «Звіт про фінансові результати»;

Форма № 5 «Звіт про затрати на виробництво» [4]. Крім того, для аналізу для розрахунку рентабельності сільськогосподарських підприємств використовують форму № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Аналіз рівня рентабельності виробництва продукції допомагає виявити питання поліпшення структури сільськогосподарського виробництва, його спеціалізації, територіального розміщення, визначити ефективність виробництва тієї чи іншої сільськогосподарської продукції.

Крім того, з огляду на низку обставин існують певні види сільськогосподарської продукції, виробництво яких об'єктивно може бути низкорентабельним або нерентабельним зовсім, але важливим для суспільства, що, зумовлює необхідність підтримки сільськогосподарських підприємств. На базі показників рівня рентабельності продукції встановлюються відповідні рівні закупівельних цін на сільськогосподарське виробництво продукції, обсяги та напрями державної підтримки сільського господарства тощо. У зв'язку із цим аналіз рентабельності продукції сільського господарства становить великий інтерес і має вагомое значення для визначення шляхів підвищення ефективності функціонування галузі [6].

Проаналізуємо основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні у 2013–2015 рр. та визначимо рівень рентабельності продукції сільського господарства (табл. 2).

Дані, наведені у табл. 2, свідчать, що у 2015 р. сільськогосподарськими підприємствами, як і в попередньому році, був отриманий

Таблиця 1

Основні показники рентабельності

Показники	Формула розрахунку	Характеристика
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{p.a.} = \frac{ЧП}{\bar{A}}$ <p>де ЧП – чистий прибуток; \bar{A} – середня величина активів підприємства</p>	Характеризує рівень прибутковості, який створюється всіма активами підприємства, що перебувають у його розпорядженні.
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$K_{p.вк.} = \frac{ЧП}{\bar{ВК}}$ <p>де ЧП – чистий прибуток підприємства; $\bar{ВК}$ – середня величина власного капіталу</p>	Характеризує рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного у підприємство, і є показником інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$K_{p.д.} = \frac{ЧП}{\bar{ЧВ}}$ <p>де ЧП – чистий прибуток; $\bar{ЧВ}$ – чиста виручка</p>	Характеризує ефективність господарської діяльності підприємства
Коефіцієнт рентабельності продажів	$K_{p.п.} = \frac{П}{\bar{ВР}}$ <p>де П – прибуток від реалізації продукції; $\bar{ВР}$ – виручка від реалізації</p>	Показує, яка питома вага прибутку в загальній сумі виручки від реалізації
Коефіцієнт рентабельності продукції	$K_{p.п.} = \frac{П}{\bar{С/В}}$ <p>де П – прибуток від реалізації продукції; $\bar{С/В}$ – собівартість реалізованої продукції</p>	Характеризує дохідність від реалізації і показує, на скільки гривень потрібно реалізувати готової продукції, щоб отримати 1 грн. прибутку.

Джерело: складено автором за даними [4]

позитивний результат від діяльності. У 2015 р. чистий прибуток сільськогосподарських підприємств порівняно з попереднім роком зріс на 80,865,6 млн грн. та становив 102 279 млн грн. прибутку, а рівень рентабельності всієї діяльності зріс на 21,2% та становив 30,5%. З даних табл. 1 можна помітити, що рентабельність операційної діяльності вища, ніж рентабельність усієї діяльності. Варто відзначити зменшення кількості підприємств, що отримали збиток. У 2015 р. збиток отримали на 4,2 % менше підприємств.

Проаналізувавши вищенаведені дані, можна сказати, що рівень прибутковості капітальних вкладень сільськогосподарських підприємств щорічно збільшується, однак існує високий рівень ризику збитковості сільськогосподарського виробництва.

Розглянемо та проаналізуємо рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства за 2013–2015 рр. (табл. 3).

У 2015 р. високоприбутковим було виробництво більшості основних видів продукції рослинництва: рівень рентабельності зерна становив 42,6%, соняшнику – 78,4%, цукрових буряків – 27,7, картоплі – 24,6%, овочів – 32%,

плодів – 58,3%, винограду – 92,9%. Виробництво основних видів продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах, а саме великої рогатої худоби на м'ясо, овець та кіз на м'ясо, а також птиці залишається збитковим. Позитивною тенденцією можна вважати збільшення прибутковості виробництва молока за 2015 р., рентабельність якого становила 12,7%, що на 1,1% більше, ніж в 2014 р. Рентабельність виробництва яєць курячих протягом 2013–2015 рр. характеризується тенденцією до зростання, зокрема, в 2015 р. рентабельність становила 60,9%.

Отже, головною проблемою аграрних підприємств України є не досить висока рентабельність виробництва, яка пов'язана з двома причинами, такими як занижена ціна на продукцію та надмірні витрати. Це дає підстави стверджувати, що управлінню рентабельністю на сільськогосподарських підприємствах менеджерами приділялась увага не на достатньому рівні.

Висновки. Таким чином, управління рентабельністю суб'єкта господарювання полягає у формуванні такого рівня рентабельності, який давав би змогу забезпечити найбільш опти-

Таблиця 2

Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства

Статті доходів та витрат (загалом в Україні)	2013	2014	2015
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	14 925,7	21 413,4	102 279,0
Підприємства, які одержали чистий прибуток, у відсотках до загальної кількості, фінансовий результат, млн грн.	80,3	84,7	88,9
Підприємства, які одержали чистий збиток, у відсотках до загальної кількості, фінансовий результат, млн грн.	26 186,6	51 668,0	127 360,1
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	19,7	15,3	11,1
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	11 260,9	30 254,6	25 081,1
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	8,3	9,3	30,5
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	11,7	21,4	43,1
Кількість найманих працівників, тис. осіб	579,8	528,9	491,4

Джерело: [8]

Таблиця 3

Рівень рентабельності основних видів продукції рослинництва і тваринництва у сільськогосподарських підприємствах, %

Вид продукції	Роки			Абсолютне відхилення 2015 р. до 2012 р.
	2013	2014	2015	
Продукція рослинництва				
Зернові та зернобобові культури	2,4	25,7	42,6	26,8
Насіння соняшнику	28,2	36,7	78,4	33,5
Цукрові буряки (фабричні)	3,1	17,8	27,7	11,8
Овочі	7,5	14,5	32,0	31,4
Картопля	22,4	9,9	24,6	7,2
Плоди та ягоди	127,5	65,8	58,3	48,7
Виноград	99,0	57,5	92,9	21,4
Продукція тваринництва				
Молоко	13,1	11,1	12,7	10,9
Велика рогата худоба на м'ясо	-41,3	-34,5	-16,9	11,4
Свині на м'ясо	0,2	5,6	12,6	10,8
Вівці та кози на м'ясо	-36,2	-43	-26,6	6,2
Птиця на м'ясо	-5,9	-12,6	-5,4	-3
Яйця курячі	47,6	58,8	60,9	8,3

Джерело: [8]

мальні пропорції між розміром отриманого прибутку та досягнутими економічними результатами. Основними цілями управління рентабельністю є мінімізація витрат і, як наслідок, максимізація прибутку, підтримання сталих темпів зростання економічного потенціалу підприємства, забезпечення максимізації ринкової вартості підприємства, мінімізація фінансових невдач і запобігання банкрутству. Для реалізації цих цілей, як показало дослідження, підприємствам аграрного сектору в Україні необхідна державна підтримка, в основу якої має бути покладено вдосконалення цінової, податкової, кредитної та митної політики щодо сільськогосподарських товаровиробників. Крім того, особливе значення для отримання максимального прибутку аграрними підприємства має оптимізація структури посівів, яка не потребує додаткових інвестицій, але сприяє збільшенню виробництва продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / С.Ф. Покропивний. – К.: КНЕУ, 2006. – 528 с.
2. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
3. Бець М.П. Планування рентабельності виробництва / М.П. Бець. // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 40–45.
4. Білик М.Д. Фінансовий аналіз / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.
5. Фінансовий менеджмент / [А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Г.Г. Калач та ін.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 204 с.
6. Подольська В.О. Фінансовий аналіз / В.О. Подольська, О.В. Яріш. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 204 с.
7. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз: теорія і практика / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 440 с.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.